

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 8, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 339.97

V. I. Sarychev,

к. і. н., доцент кафедри міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄС ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

V. I. Sarychev,

candidate of historical sciences, docent, Dnepropetrovsk National University of Oles Gonchar

TRANSFORMATION OF MECHANISMS OF SOCIAL PROTECTION IN THE EU AS A PART OF HUMAN DEVELOPMENT

У статті проаналізовані теоретичні підходи до визначення категорії соціального захисту та висвітлені основні напрямки зміни його механізмів на прикладі європейських моделей. Визначена роль структурних фондів та ініціативних програм у розв'язанні соціальних проблем країн-членів ЄС. Зроблено висновок щодо доцільності застосування позитивного європейського досвіду у побудові системи соціального захисту в Україні.

The paper analyzes the theoretical approaches to categorize social protection and the basic directions of changes of its mechanisms on the example of European models. The role of the Structural Funds and the action programs to address social issues of EU Member States. The conclusion about the feasibility of using the positive European experience in the construction of the social security system in Ukraine.

Ключові слова: *система соціального захисту, економічні моделі соціального захисту, структурні фонди ЄС, ініціативні програми, фінансово-економічна криза, інноваційна економіка, людський капітал.*

Key words: *the social security system, the economic model of social protection, the EU structural funds, initiative programs, the financial and economic crisis, innovation economy, human capital.*

Вступ. Теорія «соціальної держави» почала активно розроблятися у 1970-ті – на початку 1980-х рр. з усвідомленням людством масштабів проблем соціальної політики і соціального захисту. Цьому сприяло утворення та діяльність впливових міжнародних організацій, що опікувалися цією сферою суспільного життя. Міжнародна асоціація соціального захисту, Міжнародна організація праці, ООН, Європейський союз, ЄБРР, МВФ доклали багато зусиль для покращення соціально-економічної ситуації в світі, Європі зокрема.

На рубежі XX – XXI ст., коли міжнародна інтеграція і економічна глобалізація стали панівними пріоритетами економічного розвитку на інноваційній основі, коли людський капітал перетворився із засобу у мету економічного зростання, остаточно сформувалася проблема пошуку шляхів досягнення активного співвідношення між економічною і соціальною складовими суспільного життя, подолання конфліктів між інтересами бізнесу та принципами соціальної справедливості й моралі. Тому більшість держав світу, розвинутих зокрема, які витрачають більше однієї чверті ВВП на реалізацію соціальних програм, зосереджують увагу дослідників-науковців та менеджерів-практиків на розробці найбільш ефективних та доречних в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи стратегій соціального захисту населення. Цей досвід може стати дуже корисним для України під час формування стратегії соціально-економічного розвитку [5].

Міжнародна спільнота сьогодні віддає перевагу системі соціального захисту країн ЄС, які на підставі соціально орієнтованих економік досягли відчутних результатів у зростанні статків своїх громадян, модернізації трудових резервів та посиленні стабільності внутрішньої політичної ситуації, соціальної згоди тощо.

Тому є актуальним виявлення на прикладі ЄС позитивного досвіду розробки різноманітних соціальних програм, впровадження їх в практику діяльності національних урядів з попередньої імплементацією у державну та регіональну нормативно-правову базу.

Огляд останніх досліджень. До розробки теорії «соціальної держави» та формування системи соціального захисту неодноразово зверталися зарубіжні класики економічної думки. Так, прибічники неокласицизму А. Маршалл і А. Пігу висвітлювали проблему державного контролю за системою соціального захисту. Первинні постулати економічної теорії добробуту знайшли своє відбиття у теорії економічної оптимальності В. Парето. Плідно працювали над науковою проблемою співвідношення соціальної справедливості та категоріями рівності й свободи М. Фрідмен і Дж. Ролз. У дослідженнях Дж. Кейнса були розроблені моделі соціального маневрування прибутками населення і цілеспрямованого втручання держави у процес врегулювання соціального захисту. У свою чергу А. Мюллер-Армак, В. Ойкен, Л. Ерхард опрацювали питання становлення та розвитку «соціального ринкового господарства», де уряд повинен бути спроможним до врегулювання інтересів фінансово-економічної еліти з інтересами загалу в питаннях розподілу прибутків. Знані фахівці-економісти У. Беверідж, Г. Еспинг-Андерсен, П. Пірсон, Дж. Стиглиць, В. Шмаль, А. Аткинсон також зробили помітний внесок у розробку питань соціального захисту.

Значна частка дослідників-економістів на пострадянському просторі у коло своїх наукових інтересів внесли проблеми комплексного вивчення організації, фінансування і управління соціальним захистом населення. Серед провідних фахівців цієї галузі варто пригадати О. М. Бабича, Е. В. Сторова, Г. С. Слезингера, С. М. Жильцова, Б. В. Ракитського, С. В. Кадомцева тощо. Вивченню способів і напрямів утворення соціальної держави присвячені праці М. М. Гриценка, М. А. Волгіна, Е. Ш. Гонтмахера, С. В. Калашнікова, В. А. Торлопова та інш. [4].

Метою дослідження є вивчення змін у функціонуванні механізмів соціального захисту в країнах ЄС для опрацювання комплексу пропозицій щодо підвищення ефективності реалізації соціальної політики в Україні.

Виклад основних матеріалів дослідження. З початку зауважимо: на сьогодні не існує загально визнаного визначення соціального захисту через те що, по-перше – це категорія є предметом політичних спекуляцій у боротьбі за владу різних партій, рухів, громадських об'єднань. Значна політична заангажованість цього питання і намагання кандидатів під час виборчих перегонів декларувати масштабні соціально привабливі програми істотно розвивають предметне поле категорії соціального захисту.

По-друге, існують два підходи до тлумачення категорії соціального захисту, які мають право на існування. Частка зарубіжних і вітчизняних дослідників схильна трактувати соціальний захист у широкому сенсі, включаючи до нього соціальне страхування (пенсійне, медичне, по безробіттю, від нещасних випадків на виробництві), соціальну допомогу (соціальні виплати з державних, регіональних та місцевих бюджетів на підставі чинного для даної країни законодавства) та низку заходів щодо пільгового фінансування важливих елементів життєдіяльності (забезпечення житлом, отримання освіти або професійної підготовки, грошова допомога родинам) [3].

Деякі автори свідомо обмежують поняття соціального захисту як забезпечення мінімального доходу на межі прожиткового рівня. Це, на їх думку, сприяє формуванню у найбідніших прошарків населення стійкої мотивації до інвестицій у власний особистісний розвиток.

Останнім часом з'являються й інші трактування соціального захисту. Так, В. В. Антропов (РФ) пропонує визначити соціальний захист як «систему управління соціальними ризиками з метою компенсації втрат, зниження або попередження їх негативного впливу на процес розширеного відтворення населення [1, с.73].

Але головною проблемою залишаються зміни механізмів здійснення соціального захисту в країнах ЄС з огляду на негативний вплив наслідків світової фінансово-економічної кризи. До речі, загрозливою ситуація зберігається не тільки у Європі (див. рис.1). Так, частка населення країн Африки, за виключенням Північної Африки та Магрибу, які мають прибутки у розмірі 2,15 дол. США на добу зараз складає близько 75% і буде утримуватися на цьому рівні за прогнозом до 2030 р. Не зміниться на краще ситуація й в країнах Південної Америки, де частка населення з прибутком у 2,15 дол. складає близько 77% та буде повільно зменшуватися до 48% (за прогнозом до 2030р.). Аналогічні групи населення країн Східної Азії, Латинської Америки та Близького Сходу за цим же прогнозом будуть складати 15 – 19%. [2, с.34].

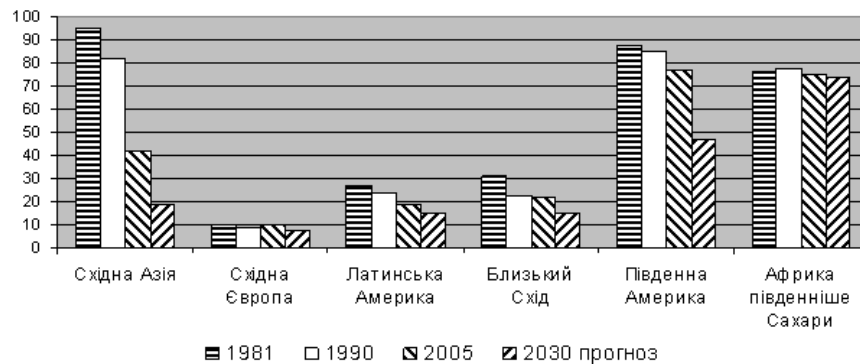

Рис. 1. Частка населення с доходом 2,15 дол. на добу у 1981 – 2030 рр., %

З метою подолання межі бідності в країнах ЄС відбувається активне вдосконалення усіх чотирьох економічних моделей соціального захисту.

Континентальна (Бісмарк) модель, що переважає у Німеччині і Франції базується на існуванні страхових фондів, які акумулюють соціальні відрахування із заробітної плати і міцно зв'язують рівень соціального захисту з тривалістю професійної діяльності. Принцип професійної солідарності, характерний для цієї моделі, передбачає управління фондами на паритетній основі з боку найманих працівників і підприємців, що дозволяє їм існувати без держбюджетної підтримки.

Однак, наявність потужних державних соціальних програм дозволяє малозабезпеченим групам населення, які за різними обставинами не отримують страхові виплати (через відсутність страхового стажу), за механізмом соціальної допомоги отримувати бюджетну дотацію.

Англосаксонська (Бeveridge) модель побудована за принципом національної солідарності (а не професійної, як модель Бісмарк) і встановлює єдині для всіх умови отримання та розміри соціальних виплат. Сучасна трансформація цієї моделі спрямована на домінування соціальної допомоги держбюджетного походження над низькими соціальними виплатами з страхових внесків робітників і роботодавців Великобританії та Ірландії.

Скандинавська модель в Данії, Швеції і Фінляндії розповсюджує отримання соціальних послуг і вимог на всіх без виключення і не зв'язана а ні з розміром страхових внесків, а ні з тривалістю професійної діяльності. За рахунок активного перерозподілу державними органами коштів від оподаткування відбувається вирівнювання доходів та гарантоване їх отримання.

Південно-Європейська модель в Іспанії, Італії, Греції і Португалії знаходиться на шляху свого остаточного формування. Для неї властиві: низький рівень соціальної захищеності, перекладання головного тягаря соціальної підтримки на плечі членів сім'ї, пасивність державної політики, орієнтація на компенсацію втрат тільки для окремих категорій громадян. Також для цієї моделі характерна значна асиметричність у структурі соціальних видатків. Так, уряд Італії найбільшу частку соціальних видатків спрямовує на пенсійне забезпечення (14,7% від ВВП при середньоєвропейському рівні – 12,5%), а на підтримку сім'ї, освіти, політики зайнятості – близько 1% [7].

У контексті процесу вдосконалення європейських моделей соціального захисту знаходиться й проблема забезпечення зайнятості населення, розв'язання якої істотно гальмується конфліктогенністю зовнішньої міграції трудових ресурсів. Завдяки активній регуляторній політиці ЄС у цьому питанні зростання рівня безробіття серед автохтонного (корінного) населення з 2008 по 2011 рр. відбувалося менш динамічно (з 6,5% у 2008р. до 8,8 – у 2011), ніж серед населення іноземного походження (з 11,1% у 2008р. до 14,8 – у 2014) (див.табл.1). При цьому суттєво збільшується різниця між рівнем безробіття серед населення іноземного походження та корінного населення: з 4,7% у 2008р. до 6,0 – у 2011 [6, с. 58]. Для порівняння до списку країн в таблиці включені Австралія, Канада та США. Тільки в Австралії динаміка безробіття між населенням іноземного походження і корінним населенням є хвилеподібною: від 0,6% у 2008 р. до 1,4% у 2010 р. та 0,3% у 2011 р.

Таблиця 1.
Рівень безробіття серед корінного населення і мігрантів в Європі у 2008 – 2011 рр.,
% економічно активного населення у віці 15 – 64 років

	Корінне населення (КН)				Населення іноземного походження (ІНП)				Різниця між рівнем безробіття ІНП і КН			
	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011
Австралія	4.3	4.2	5.3	5.3	4.9	4.6	6.7	5.6	0.6	0.4	1.4	0.3
Австрія	3.5	3.2	3.9	3.7	9.0	7.5	9.5	8.2	5.5	4.3	5.6	4.5
Бельгія	6.4	5.9	6.6	6.9	16.3	14.6	16.2	17.1	9.9	8.7	9.6	10.2
Велика Британія	5.1	5.5	7.5	7.8	7.4	7.1	8.9	8.9	2.3	1.6	1.4	1.1
Німеччина	7.7	6.7	6.9	6.3	14.2	12.4	12.8	11.7	6.5	5.7	5.9	5.4
Греція	8.4	7.8	9.3	12.3	8.6	7.7	11.9	16.1	0.2	-0.1	2.6	3.8
Данія	3.4	3.0	5.7	6.9	8.2	7.1	9.7	13.6	4.8	4.1	4.0	6.7
Ірландія	4.3	5.8	11.2	13.1	6.1	7.5	15.4	16.8	1.8	1.7	4.2	3.7
Іспанія	7.6	10.2	16.0	18.1	11.7	16.7	27.2	29.1	4.1	6.5	11.2	11
Італія	6.0	6.6	7.5	8.1	7.9	8.5	11.0	11.5	1.9	1.9	3.5	3.4
Канада		6.0	7.9	7.6		7.2	10.2	10.0		1.2	2.3	2.4
Нідерланди	2.7	2.3	2.9	4.0	6.7	5.8	6.8	8.5	4.0	3.5	3.9	4.5
Норвегія	2.2	2.3	2.8	3.0	5.6	5.2	6.8	8.6	3.4	2.9	4.0	5.6
Португалія	8.4	7.9	9.7	11.0	9.7	9.5	13.1	15.0	1.3	1.6	3.4	4.0
США	4.7	5.8	9.2	9.6	4.3	5.8	9.7	9.8	-0.3	-0.1	0.4	0.2
Фінляндія	6.7	6.2	8.0	8.1	14.3	12.9	15.4	17.1	7.6	6.7	7.4	9.0
Франція	7.2	6.8	8.5	8.6	13.8	11.8	14.2	14.7	6.6	5.0	5.7	6.1
Швеція	5.3	5.3	7.2	7.1	12.1	12.2	15.4	16.2	6.8	6.9	8.2	9.1
Швейцарія	2.6	2.4	3.2	3.3	7.1	6.2	7.0	7.9	4.5	3.8	3.8	4.6

ЄС-15	6.5	6.6	8.3	8.8	11.2	11.1	14.4	14.8	4.7	4.5	6.1	6.0
-------	-----	-----	-----	-----	------	------	------	------	-----	-----	-----	-----

Серед найбільш ефективних механізмів соціального захисту ЄС потрібно відмітити створення і функціонування структурних фондів, координація діяльності яких покладена на Єврораду. На сьогодні найбільш працездатними є Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд орієнтації і гарантій сільськогосподарства, Фінансовий фонд орієнтації рибальства і Фонд згуртування. З 2008 по 2013 рр. на їх функціонування з бюджету ЄС було спрямовано 195 млрд. євро. Зараз їх видатки складають 36,8% видатків ЄС (близько 213 млрд. євро). Діяльність фондів підсилюється реалізацією ініціативних програм ЄС з бюджетом 10 млрд. євро [8].

З 13 існуючих програм головна увага зосереджена на програмах «Зайнятість» (Employment), мета якої – покращення стану справ із зайнятістю, вдосконалення систем професійної підготовки, впровадження новаторських методів в цих галузях, та «Адепт» (Adept).

Метою програми «Адепт» є сприяння адаптації робітників до змін та викликів в економіці, надання допомоги у збереженні конкурентоздатності в нових умовах.

Ініціативні програми ЄС постійно корегуються, враховуючи вимоги часу, та піддають реструктуризації або укрупненню. Наприклад, до програми «Адепт» додали підпрограми: SME (підтримка малого та середнього бізнесу), Strade (укріплення технічної бази малих і середніх підприємств), Telematic (забезпечення послугами зв'язку та телекомунікацій).

Допомогу від структурних фондів отримують регіони, які відстають у розвитку, де прибутки на 1 душу населення складають менше 75% від середнього по ЄС (Корсика, 5 земель Німеччини, територія Східного Берліну, західні і південні райони Іспанії та Італії, малозаселені райони Швеції та Фінляндії). Видами допомоги можуть бути: заходи з розвитку інфраструктури, промислові інвестиції у створення робочих місць, розвиток системи освіти, реконструкція рекреаційних зон навколо міст, розвиток туризму тощо. Головний напрямок діяльності структурних фондів – регіональний. На ці потреби витрачається 85% фінансових ресурсів фондів, при цьому більше чверті населення ЄС підпадає під їх дію.

Висновки. Пріоритети теорії розвитку систем соціального захисту починаючи з 70-х рр. XX ст. поступово змінюються від встановлення розвиненими державами високих зобов'язань щодо соціальних стандартів до розуміння неможливості постійного збільшення масштабів соціальних виплат. Наблизившись до фінансово доцільної межі та враховуючи основні чинники демографічного, економічного і політичного характеру світової кризи 2008 – 2009 рр. в першу чергу країни ЄС почали надавати перевагу соціальним заходам, які б сприяли саме інноваційному розвитку економіки на підставі вдосконалення людського капіталу.

Як організована система соціальний захист в країнах ЄС існує завдяки: постійному корегуванню механізмів його основних моделей (континентальної, англосаксонської, скандинавської, південно-європейської); забезпечення діяльності потужних структурних фондів, ініціативних програм; цілеспрямованій політиці подолання бідності і зменшення рівня конфліктогенності соціальної сфери.

Побудова в Україні розгалуженої економічно обґрунтованої системи соціального захисту залишається актуальною проблемою. Використання позитивного досвіду країн ЄС та інших впливових міжнародних організацій допоможе визначити конструктивний шлях досягнення високих соціальних стандартів життя в нашій країні.

Список використаних джерел.

1. Антропов В. В. Социальная защита в странах ЕС: современные тенденции, проблемы и перспективы// Труд за рубежом. – 2005. – № 4. – С. 73 – 82.
2. Иванов И., Гоффе Н., Монусова Г., Глобализация и бедность//Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 9. – С.29 – 42.
3. Крамаренко Л. В. Соціальний захист населення в країнах Європейського союзу (на прикладі категорії «богатодітної сім'ї») X.: Фоліо, 2007. – 118с.
4. Майовець Є. Й. Дослідження категорій соціального захисту населення в Україні// Наук. Вісн. НЛТУ України: 36. наук.-техн. пр. – Львів.: РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. – 396 с.
5. Павлюк К. В. Розвиток системи надання державних соціальних послуг вразливим верствам населення та її фінансове забезпечення//Наука й економіка. – 2010. – №3 (19). – С. 138 – 147.
6. Чапенко И. П. Глобальный экономический кризис и рынок труда мигрантов//Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 4. – С.51 – 63.
7. Pensions in Europe: Expenditure and Beneficiaries /Eurostat/ Theme 3 – 8/2004. – Luxemburg, 2004. – P.2.
8. Submitted by МиНус on Wed. 4.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centpravo.ru>.

References.

1. Antropov, V. V. (2005), "Social protection in the EU countries: current trends, challenges and prospects", *Trud za rubezhom*, vol. 4, pp. 73 – 82.
2. Ivanov, I., Goffe, N. and Monusova, G. (2010), "Globalization and Poverty", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 9, pp. 29 – 42.
3. Kramarenko, L. V. (2007), *Sotsial'nyj zakhyst naseleennia v krainakh Yevropejs'koho soiuzu (na prykladi katehorii «bahatoditnoi sim'i»)* [Social Protection in the EU countries (for example, the category "large families")], Folio, Kharkiv, Ukraine.
4. Majovets', Ye. J. (2011), "The study of categories Social Protection in Ukraine", *Naukovyj Visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 21.
5. Pavliuk K. V. (2010), "Development of the system provision of state social services to vulnerable people and her financial support", *Nauka j ekonomika*, vol. 3, no. 19, pp. 138 – 147.
6. Capenko, I. P. (2012), "The global economic crisis and the labor market migrants", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 4, pp. 51 – 63.
7. Eurostat (2004), Pensions in Europe: Expenditure and Beneficiaries, *Eurostat*, Luxemburg.
8. Centpravo (2013), available at: <http://www.centpravo.ru> (Accesses 27 Sept 2013).

Стаття надійшла до редакції 16.08.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"